

УДК 94(477.83/.86)“18/19”–055.2(093)

ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНОК У ГАЛИЧИНІ ЗЛАМУ ХІХ–ХХ ст.

Іванна ЧЕРЧОВИЧ

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Козельницька, 4, м. Львів, 79026, Україна, тел. (032) 270-70-22,
ел. пошта: ivankacherchovych@gmail.com*

Подано огляд та характеристику різних груп джерел, які інформують про повсякдення українок Галичини зламу ХІХ–ХХ століть. Традиційна “малослівність” свідчень на тему приватного життя, у межах якого найчастіше проходило жіноче повсякдення, здебільшого залишала жінок осторонь широких джерельних інтерпретацій. Попри це контексти джерел, у яких згадуються жінки, та безпосередній жіночий наратив, що представлений головно матеріалами родинного листування, відкривають можливості реконструювати різні форми життєвих практик жінок у минулому.

Ключові слова: історичні джерела, українська жінка, повсякденне життя, українське населення Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Повсякдення жінки, попри сьогочасну зацікавленість до “її історії” в українській історіографії, залишається темою малодослідженою. Складність у його конструюванні продиктована, головним чином, “мовчанням” джерел: невеликою кількістю жіночої писемної спадщини, відтак перевагою чоловічих інтерпретацій минулого жінок. Практика ведення щоденників чи написання спогадів серед жінок була менш поширеною, їх літературні спроби – набагато рідшими, ніж у чоловіків. Галичанки довго бачили в письменстві щось подібне до своїх акварельних малюнків, вважаючи його предметом краси, призначеним винятково для власної втіхи. Натомість чоловіки, залишаючи спогади чи ведучи щоденники, не завжди вважали доцільним присвячувати сфері приватного, до якої найчастіше і зараховували жінок, щось більше, ніж невеликі ліричні відступи.

Демаркаційна лінія між особистим (тобто сім'єю, домом, дітьми) і публічним була чітко регламентована різницями у моделях соціальних ролей обох статей. За таких умов жінки закріпили за собою статус берегинь домашнього вогнища, хранительок родинного затишку сім'ї, залишаючись в умовній опозиції до всього поза рамками окресленої для них компетенції. Цьому сприяло декілька причин. По-перше, ідеал європейського середнього класу – мати, звідусіль обсаджена дітьми. Цей ідеал для Галичини був загальноновизнаним¹. По-друге, через відсутність достатньої кількості україномовних шкіл та літератури для русинок у Галичині, вони формували власні моделі поведінки за посередництвом польських, німецьких, російських книжок про цнотливість домашнього життя. Зрештою, жіноче виховання і навчання зберігало

---

¹ Маланчук-Рибак О. Ідеї емансипації жінки в художній культурі Галичини: від Романтизму до Модернізму // *Жінка в мистецтві* / під ред. О. Маланчук-Рибак. – Львів, 2008. – С. 123–134.

виразно релігійне спрямування, яке не зазнало принципових змін навіть після появи приватних навчальних закладів для українок у 80–90-х роках XIX ст.²

Життя жінок, узагальнене тезою про домашню реалізацію, видавалося апріорі повсякденним на тлі зримих суспільних досягнень мужчин. У контексті історії дат, подій, політичних, економічних чи суспільних процесів жінки традиційно залишалися позаду конструйованих дискурсів, на “посадах” мовчазних статистів, що виконували ролі матерів, дружин, доньок тих, хто “творив” історію. Про існування українок у тогочасному галицькому суспільстві свідчать лише поодинокі згадки окремих прізвищ чи жіночих організацій, тоді як їх більшість так і залишалася в тіні своїх більш чи менш відомих чоловіків, у кулуарах їх приватного життя.

Повсякдення в міру своєї традиційності значним чином присутнє у сфері приватного – як більш охопленого практикою повторень³. Відтак написання “історії з жінками”, про необхідність якої не втомлюються повторювати представники феміністичних студій, видається можливим і в контексті історії повсякдення. Зіставляючи досвід щоденного життя жінок зламу XIX–XX ст. з галицькими суспільними реаліями, можна зробити висновок, що джерелами для його конструювання будуть матеріали родинного листування, сімейна кореспонденція, спогади, мемуари, щоденники, преса, тогочасна актуальна публіцистика, художня література.

Авторами більшості спогадів, щоденників, преси, літератури та інших писемних джерел були чоловіки. Дописи жінок до газет та окрема жіноча преса не могли компенсувати брак жіночого нарративу, оскільки кількість таких українських видань у тогочасній Галичині була незначною*. Перше українське жіноче періодичне видання “Мета”^{***} з’явилося в 1908 р. і через брак коштів проіснувало тільки рік, а спроби публікації другого, здійснені в 1912 р., закінчилися з виходом чотирьох шоквартальних додатків до газети “Діло” під назвою “Жіноче діло”^{****}. Нового імпульсу видання для жінок набули після Першої світової війни. Ця періодика відображала тенденції, притаманні феміністичному дискурсу так званого першого етапу, коли “жінка хоче стати і навіть мимо всіх перепон мусить стати чоловіком”⁴, тобто прагне отримати рівні з чоловіками права⁵.

² Газета “Новий пролом” необхідність релігійного виховання жінок пояснювала на такому прикладі (тут і далі у цитуванні збережено мову оригіналу): “Основанье дѣвочого воспиталища въ Перемышли поставлено въ послѣднихъ лѣтахъ яко програму головної дѣятельности Руси, такъ ызъ взгляда на благо церкви, якъ и честь и славу народную [...] Важность и великую необходимость дѣвочого воспиталища должень признати каждый, кому честь нашего св. обряда и благо русского народа въ Галичинѣ на серци лежить...” (Женское воспиталище въ Перемышли // Новый проломъ. – Львів, 1884. – Чис. 136. – 9 (21) мая).

³ Малес Л. Місце приватності в українському суспільстві – буття поміж традиціями // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* / за ред. Л. Малес. – Харків, 2008. – С. 435.

* У 1887 р. у Львові з’явився український жіночий альманах “Перший вінок”, де було опубліковано публіцистичні статті та літературні твори українок Галичини та Наддніпрянщини. У його публіцистичній частині, головним чином, викладено міркування про становище жінок у тогочасному суспільстві та завдання емансипаційного руху в контексті українського культурно-громадського життя. Спроби продовжити традицію видання такого роду літератури були здійснені в 1893, 1895 і 1896 рр. з виходом трьох випусків збірника “Наша доля” в рамках організованої Н. Кобринською серії “Жіноча бібліотека”.

** “Мета: Орган українських поступових жінок” за редакцією Дарії Старосольської. Часопис виходив двічі на місяць і був розрахований на членів громадських жіночих організацій та міську інтелігенцію.

*** “Жіноче діло” за редакцією Володимира Бачинського і Олени Кисілевської. Видання виходило як безкоштовний додаток до газети “Діло” впродовж 1912 р.

⁴ Галичанка О. Жіноче питанє // *Жіноче діло*. – Львів, 1912. – 12 цвітня.

⁵ Детальніше див.: Пушкарьова Н. Від “жіночих студій” до “гендерних досліджень”, від історичної фемінології до гендерної історії // *Гендерний підхід: історія, культура, суспільство* / під ред. Л. Гентош, О. Кісь. – Львів, 2003. – С. 15-45.

Контексти тем із жінками, які порушувала тогочасна преса, диктували щоденні зміни, з якими зіткнулися галицькі українці зламу XIX–XX століть. По-перше, зміни політичні: у пошуках позитивних для національної справи розв’язків польсько-українського діалогу-протистояння українське суспільство приймало як очевидну потребу емансипації жінок, хоча й з наголосом на її винятково національному підтексті. Так, зокрема, питання про брак навчальних закладів для жінок стало особливо актуальним у контексті прагнення наздогнати польські зразки. По-друге, соціально-економічні зміни, що відбувалися в зазначений період, зі збільшенням жіночої професійної зайнятості робили жінок активними учасницями економічних відносин. По-третє, світоглядні зміни, як передумова і як підсумок двох попередніх процесів, дуже повільно, та все ж уможлилювали не лише винятково сімейну реалізацію жінок, допускаючи її альтернативу.

У значній кількості джерел жінки з’являються переважно у стосунку до чоловіків, оскільки опис їх рис характеру, статусу й ролі залежав від підтримуваних з ними відносин. Найпоказовіше це унаочнюють публіцистика та художня література. Тогочасна преса створила щонайменше кілька бачень жінок, прототипи яких, за словами авторів статей, легко було відшукати серед їх оточення. Перше з цих бачень повністю вкладалося в схему традиційно патріархальних відносин і трактувало жінку як “велику дитину”, яку постійно треба контролювати, виховувати і направляти.

“Дитиняча наївність” дорослих жінок у пресовій белетристиці найчастіше проявлялася надміром ексцентричності, емоційності, а сюжети за участі таких персонажів майже ніколи не обходилися без іронічних підтекстів⁶. “Женщина, вихована так, – писало “Діло”, – що цілею є життя, зробили добру партію [...] Замість працювати научили одну, другу, десяту, мріти, і та навичка стала ся у вас другою природою”⁷. Крайнощі таких порівнянь зображали дівчину, для якої заможний чоловік з “сімома умебльованими покоями” став вершиною всіх життєвих стремлень⁸. А “гонитва” за тим, хто зробив би її господинею дому, об’єктом для витрати своїх грошей і одночасно образом для уповання – в частих контекстах преси – ставала найпершою справою незаміжньої дівчини та її родичів.

Контроль над “жіночою природою”, про обов’язковість якого говорила тогочасна різниця в моделях статевого виховання, причинився до формування відмінних стандартів “прийнятної” суспільної поведінки чоловіка і жінки. Викликана цією темою дискусія на сторінках “Діла” особливо зацікавила жіночу аудиторію. Про це свідчать численні відгуки та рецензії. До прикладу, анонімна дописувачка зі Львова пояснювала: “Не можемо приймати у себе соколиків, хоч би й раді, бо перше слово про нас, яке скажуть самі соколики, буде таке, що ми котрогось з них хочемо зловити і на то їх кличимо в гості. Зараз скажуть про нас: “Ага! Вже їм крайна пора, вже старіють ся, та й тому...” [...] Такими замітками так нам затрують душу, що ми і тіни мужескої боїмося. [...] Бо коли соколик любить дівчину, то се гарно, а коли дівчина кине оком на соколика, то се в ній ніщо иньше, лише “самиця” прокинулася”⁹.

⁶ Мандичевский С. Жѣночи примхи // *Дѣло*. – Львів, 1901. – Чис. 70. – 27 марта (9 цвѣтня); Француз про Українки // *Діло*. – 1905. – Чис. 172. – 2 (15) серпня; Що женщина въ состояннн сдѣлати? // *Новый проломъ*. – 1884. – Чис. 131. – 21 апрѣля (3 мая).

⁷ Мандичевский С. У себе дома. (В привсяті панні О. Х.) // *Діло*. – 1902. – Чис. 68. – 23 марта (5 цвѣтня).

⁸ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі – ЛННБУ, ВР), ф. 48 (Заклинські), спр. 15 / п. 4, арк. 57 (запис в спогадах Романа Заклинського).

⁹ Соколик. Наші соколики і панни (відповідь на всі сторони) // *Дѣло*. – 1902. – Чис. 2. – 3 (16) січня.

Жіночність набувала підкреслених характеристик у контексті можливостей жінки, її здібностей, уподобань і властивих “жіночій природі” недоліків, які потребували зовнішнього контролю¹⁰. Очевидно, через це мами, тьоті, гувернантки “яко конечна опіка” до перших десятиліть ХХ ст. вважалися нормою для кожної порядної панночки¹¹. Така консервативність українського середовища певною мірою впливала з традиційно міцних позицій Греко-католицької церкви. Зрештою, значну частину світської української інтелігенції складали саме вихідці зі священницьких родин. Клерикальне коріння служило частим поясненням певної “старосвітськості” в галицькому суспільному житті, котру найбільше помічали гості. У спогадах Дмитра Дорошенка та Лесі Українки галицький суспільний погляд на жінок, їх становище в товариському житті не витримували критичних порівнянь¹².

Іншим набором епітетів щодо жінок характеризувався образ жінки-янгола – уособлення “вічної жіночності”, з притаманними для такої особи рисами набожності, смиренності та милосердя. У такі тексти, як правило наставницько-моралістичного тону, закладалася головна ідея, що єдиною можливою реалізацією жіночої особистості і правдивою сатисфакцією її життя буде самопосвята іншим, зречення від власних егоїстичних прагнень на користь тих, хто потребує її турботи, послуху чи молитов¹³. Крайність таких бачень могла виливатись у певного роду фанатизм. Теофіл Грушкевич у своєму щоденнику згадував про конфлікт зі служницею, який трапився через її загострену побожність, що впливала на виконання нею своїх безпосередніх обов’язків: “Ми лишилися обоє старі з внучком дома. Зі служницею Маринею Лінчак, що у нас вже більше як три роки служить і котра здавалась так доброю до нас, передовсім мені так здавалося, задля фанатичної побожності зробила нам неприємність, бо хотіла в присутності дітей наших піти собі на велику службу, а і по полудни на вечірню нас хотівши полишити самих з дитиною. Прийшло з мого боку до терпких слів пощо плакала дуже нарікала на свою долю а відтак вже не ішла сего дня на богослуження ані рано ані по полудне, хоч ми її вже пускали”¹⁴.

¹⁰ “Богъ не даль ей (жінці. – І. Ч.) матеріального превосходства только для того, чтобы никогда насилие не могло запятнати ея світлого сердца. То благодѣяніе, не лишеніе. [...] потому-то она такъ и велика, що соединяетъ въ себѣ двѣ самыя рѣзкія противоположности: страданіе и любовь. Однимите у нея страданіе и оставьте ей любовь – передъ вами пустая кокетка, не больше; возьмите у нея любовь – то демонъ мести въ челоуѣческомъ образѣ, то змѣя съ жаломъ злословія въ устахъ и ядомъ въ сердцѣ. [...] Такъ она ангель! – скажете вы. Такъ то злыи духъ? [...] Но я вамъ того не скажу, бо не знаю, що она...” (Женщина // *Галичанинь*. – Львів, 1893. – Чис. 238. – 23 жовтня (4 листопада).

¹¹ “Жіноче діло” з цього приводу зазначало: “Мами, тїтки яко конечна опіка за границею на правду вже давно вийшли із моди і в таких старих ролях зовсім не показуються. Отже лишіть їх супокійно, най пильнують попелів домашнього огнища, а самі попробуйте зовсім сьміливо удавати правдивих свобідних людей. Се така симпатична й легка роля, що як її раз спробуйте, то вже не схочете вертати до своєї давної”. (От такі сезонні уваги // *Жіноче діло*. – 1912. – 30 червня).

¹² “Ми звикли у Росії і в Україні до свобідніших, вільніших товариських відносин. У нас жінка завоювала вже собі зовсім рівне місце поруч з мужчиною і була вже не лялькою, не “окрасою”, а рівнорядним і рівноправним членом суспільства. Тут же, у Львові ми побачили, що вона живе ще під опікою “мами” або “тьоті”, не сміє появлятися на вулиці в товаристві чужого мужчини, хіба що це був уже її наречений; не могла заходити до помешкання мужчини або приймати в себе візити мужчин” (Дорошенко Д. *Мої спомини про давнє минуле (1901–1914)*. – Київ, 2007. – С. 83); “У галичан [...] чудне, непросте відношення до жінок, все вони дивляться на нас або з гори вниз, або з низу вгору, а щоб так просто, нарівні – зроду” (Лесья Українка. *Зібрання творів*: у 12 т. – Київ, 1978. – Т. 11. – С. 118–119).

¹³ Танячків Д. Християнська жіноча милосердна добродійність. Реферат виголошений на загальних зборах Т-ва св. Ольги, 27 грудня 1905 у Львові // *Нива: часописъ посвяченна справамъ церковнимъ і суспільнимъ*. – Львів, 1905. – Чис. 6. – С. 177–178.

¹⁴ ЛННБУ, ВР, ф. 41 (Грушкевичі), спр. 123 / п. 24, арк. 199 (запис у щоденнику Т. Грушкевича, 14 вересня 1909 р.).

Образ “хранительки домашнього вогнища”, яким наділила жінок романтична традиція в галицькому суспільстві кінця XIX – початку XX ст., з його національно-політичними реаліями набув нових граней, оформившись у своєрідний жіночий ідеал – національно свідомої русинки, що бере активну участь у діяльності українських товариств, займається благодійністю, виховує дітей у національному дусі і, загалом, є зразком дружини-патріотки. Емансипація жінок, про яку українська преса в різних контекстах почала писати від 1870-х рр., набула виразно національно спрямованого характеру. Національний підтекст у пресових публікаціях, що стосувалися жінок, знаходили всюди: починаючи від реформування жіночої освіти, яка б виховувала патріотичних українок – майбутніх матерів, закінчуючи питаннями реформи жіночого одягу, що мала б засвідчувати приналежність жінок до української національної ідеї¹⁵.

Українська періодика та художня література визначали тематику суспільних очікувань, що стосувалися жінок. До прикладу, Марія Вонс, дружина греко-католицького священика, своє бажання зайнятися самоосвітою мотивувала так: “в газеті пишуть і за університет і про різні політичні справи, я знов не хочу стати дуже низкою від свого “мужа” [...] По перше з того вигляду, а по друге як читалам додаток “Жіноче діло”, виджу що жінки дуже тепер інтересують ся і політикою і науковими справами, тож і я не є від мачухи йно від рідної Мами”¹⁶.

Пропоновані теми могли мати прямий вплив на організацію жінками власного життя. Особливо якщо брати до уваги регулярність перегляду преси як основного джерела новин, чи популярність художньої літератури, за читанням якої жінки нерідко проводили дозвілля. Олена Кисілевська згадувала, яке враження справило на неї оповідання Наталі Кобринської, що з’явилося в 1884 р. і було тоді одним із небагатьох творів, що вийшли з-під пера галичанки: “коли ми, молоденькі дівчата, на шкільній лавці зачитувалися оповіданням “За для кусника хліба” – воно було для нас, галичанок, якимось променем серед темряви, чимсь таким новим, нечуваним, що ми ночі проводили застановляючись над тою справою; в нас враз із тим виросло якесь нове почування, нове бажання, нова сила, амбіція, запал до нової проголошеної ідеї: і жінка – людина, і вона має право до вільного, самостійного життя”¹⁷.

Ідеал “дружини – матері – господині” в ідеї культивування домашнього життя займав одне з ключових місць. Найбільш репрезентативними джерелами до вивчення повсякдення жінок є матеріали родинного листування, щоденники та спогади. Викреслений для власної кореспонденції час входив у побутовий розпорядок людини, змушуючи її підводити проміжні підсумки, формулювати ситуативні думки чи сталі судження, неминуче вкладаючи все це у стратегії власного життя. Можливість персо-

---

¹⁵ Зацікавлення цією темою відбувалося в рамках гасла про економію коштів. Тобто “українки, – за словами тогочасної преси, – доньки народу бідного, котрий нужда виганяє за море”, не мають морального права одягати дороге вбрання. Одна жіноча сукня, в середньому, обходилася сімейному бюджету в 150 крон, а якщо взяти до уваги, що на м’ясиці потрібно було мати не менше двох суконь для кожної з доньок, підрахунки видає на догоду моді виявлялися чималими. Як альтернатива ці гроші могли піти на допомогу одній з українських фундацій міста. “А на вечорниці, – писало “Діло”, – досить для замужних одяг вовняний ясний [...], а для дівчат стрій народний, котрий єсть дуже тревалий, або легенькі, ясні, муслінові сукні, які звичайно в літї носить ся” (Русинка з Підгір’я. До руского жіноцтва (В справі жіночих одягів) // *Діло*. – 1905. – Чис. 15. – 20 січня (2 лютого)).

¹⁶ ЛННБУ, ВР, ф. 159 (Глинські), спр. 456 / п. 24, арк. 46–47 (лист Стефана та Марії Вонсів до Исидора Глинського, 18 травня 1912 р.).

¹⁷ Книш І. *Смолоскип у темряві: Наталя Кобринська й український жіночий рух*. – Вінніпег, 1957. – С. 35.

налізованого листування вводить важливий для нас гендерний аспект, виокремлюючи таким чином жінку і чоловіка у властивому для кожного з них повсякденні. Родинне листування показує тогочасні практики побуту, моделі подружніх стосунків, світоглядні стандарти, притаманні добі та середовищу свого існування.

Автори-чоловіки, мемуарна спадщина яких стала об'єктом нашої уваги (серед них Євген Олесницький¹⁸, Олександр Барвінський¹⁹, Теофіл Грушкевич²⁰, Кирило Трильовський²¹, Тит Ревакович²², Анатоль Вахнянин²³, Андрій Чайковський²⁴, Данило Богачевський²⁵, Кирило Студинський²⁶, священники о. Олекса Пристай²⁷, о. Олексій Заклинський²⁸, о. Филімон Тарнавський²⁹), – були діячами науки, культури, юриспруденції, політики тогочасної Галичини. Ці люди формували українську галицьку інтелігенцію, творили середовище, де генерувалися національні ідеї, пов'язані з ними політичні рішення та громадські ініціативи.

Найчастіше дружини в чоловічих текстах з'являються в контексті родини і всього, що з нею було пов'язане: виховання дітей, сімейні традиції, домашній побут, господарство тощо. Контексти таких згадок, зафіксованих авторами, як правило, з перспективи прожитого життя, часто носили ностальгійний характер, вписуючись у картини реального або ж бажаного минулого. Риси, якими автори цих спогадів наділяли жінок, окреслювалися рамками тогочасних жіночих канонів, їх обов'язків, ролей, статусів. До прикладу, у розділі спогадів під назвою “Вона”, що їх автор Кирило Студинський присвятив дружині Леонтині, знаходимо такий текст: “Стала вона мені моєю доброю дорадницею, вірною дружиною, печаливою, дбайливою опікункою, що несла розраду у тузі, горю чи недостатку. І за це нехай їй буде щире признання й подяка, коли нам обоїм вже недалеко дорога в інший світ”³⁰.

Цікаво, що чоловіки, тексти яких стали предметами нашого розгляду, охоче писали про громадські ініціативи своїх дружин чи про їх суспільну, національну або політичну позицію. До прикладу, Євген Олесницький описував епізод із розміщенням сільських виборців на “баденівських” виборах 1897 р. у власному домі, аби лише ті

¹⁸ Олесницький Є. *Сторінки з мого життя*. – Передрук видання 1935 р. з додатковими матеріалами. – Стрий, 2007.

¹⁹ Барвінський О. *Спомини з мого життя*. – Нью-Йорк; Київ, 2007.

²⁰ ЛННБУ, ВР, ф. 41, спр. 123 / п. 24 (Грушкевич Т. Записні книжки [Щоденник] за 1895, 1903, 1906, 1908–1915 рр.).

²¹ Трильовський К. *З мого життя*. – Київ; Едмонтон; Торонто, 1999.

²² Мудрий М. “Згадки з життя свого і своєї родини”: спогади Тита Реваковича як джерело до історії Галичини XIX століття // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. – Львів, 2006. – Т. ССІІ: Праці комісії спеціальних історичних дисциплін. – С. 708–762.

²³ Вахнянин А. *Спомини з життя / зладив К. Студинський*. – Львів, 1908.

²⁴ Андрій Чайковський. *Спогади. Листи. Дослідження*: у 3 т. / упор. Б. З. Якимовича за уч. З. Т. Грень, О. В. Седляра. – Львів, 2002. – Т. 2.

²⁵ Богачевський Д. *На возі і під возом: спомини галицького адвоката*. – Торонто, 1976.

²⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ), ф. 362 (Студинський Кирило), оп. 1, спр. 11, арк. 8 (спогади К. Студинського про студентські роки життя).

²⁷ Пристай О., о. *З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного*: у 4 т. – Львів; Нью-Йорк, 1935.

²⁸ Заклинський О., о. *Записки пароха Старих Богородчан*. – Торонто, 1960.

²⁹ Тарнавський Ф., о. *Спогади: Родина хроніка Тарнавських як причиною до історії церковних, священницьких, побутових, економічних і політичних відносин у Галичині в другій половині XIX сторіччя і в першій декаді XX сторіччя*. – Торонто, 1981.

³⁰ ЦДАІЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 11, арк. 8.

змогли проголосувати, ідею якого подала йому дружина³¹. Олександр Барвінський з неприхованою гордістю згадував діяльність дружини в тогочасних українських товариствах, де знаходила застосування її музична освіта³². Акцент на фіксації саме таких згадок був продиктований намаганням розділити громадське публічне життя, заради якого, головним чином, і бралися за написання спогадів, від свого приватного особистого життя, яке за задумом авторів мало б менше цікавити (або ж обходити) нащадків, що читатимуть ці записи.

Згадки про дитинство, родину та сімейний побут не обходилися без спогадів про матерів. Як правило, ці записи стосувалися успадкованих від них рис характеру, захоплень, материнських впливів на моральний, емоційний стан родини, виховання, освіти чи вибір майбутньої професії дітей³³. Анатоль Вахнянин згадував, що його “залюбування” до музики прищепила йому його мати, “що своїх дітей змалку заправляла до пісні”³⁴. Саме мама, за спогадами Осипи Бобикевич-Нижанківської, передала їй любов до читання українських книжок, промовляючи щоразу слова, які, за висловом авторки спогадів, заохочували до науки: “Читай, читай, ти ж українка і маєш нею бути”³⁵. “Мама щотижня або й частіше, – згадував О. Барвінський про своє навчання в гімназії, – навідувала нас, щоби все допильнувати”³⁶. К. Студинський писав, що його навчання у Відні на філософському відділі було заслугою його “доброї, золотої матері, що не жалувала матеріальних засобів, щоб мені допомогти в дальшому формуванні”³⁷.

У межах нашого дослідження матеріали сімейної кореспонденції є найрепрезентативнішими джерелами саме жіночого наративу. Виражені в жіночій кореспонденції думки не лише демонстрували індивідуальну оцінку жінками того чи іншого явища, факту чи події, а й зображали поширені в їх оточенні стандарти, моделі поведінки та погляди на організацію повсякденного життя зокрема. Листи жінок не були кардинально відмінними від кореспонденції чоловіків, проте мали свої особливості. Перш за все контекстуальні: повсякдення жінок включало увесь спектр повсякдення членів родини, відтак тематика жіночих листів охоплювала доволі широку й різномірну палітру зацікавлень. Теми листування стосувались як побутових умов, виховання, здоров'я, добробуту рідних, інтерес до яких впливав із традиційно “опікунських” функцій матері, дружини і господині дому, так і їх професійних здобутків, самореалізації, творчих успіхів, що при традиційній замкненості життєвого простору жінок ставали невід'ємною частиною їх особистого життя.

---

³¹ Оскільки староста і маршалок повіту заборонили всім власникам заїздів Стрия, де відбувалося голосування, поселяти українських виборців, Олесницьким довелося призначити на цю ціль власне помешкання. Справа закінчилася б нічим, проте, як пише автор спогадів: “запропонувала мені моя жінка, що нема іншого способу, як викинути все з нашого помешкання і там помістити всіх виборців. З села привезли дві фіри соломи, випорожили дві великі кімнати зовсім і застелили їх, поставили ще великі столи і прикликавши до помочі кількох жінок, моя жінка здобула рекорд кулінарного мистецтва, виготовивши цілу тисячку пирогів” (Олесницький Є. *Сторінки з мого життя...* – С. 274).

³² Барвінський О. *Спомини з мого життя...* – С. 311.

³³ Юлія Глинська, мотивуючи священницький чин для сина – майбутнього священника Ісидора Глинського – як найкращий вибір професії, наводила низку переваг, без яких, на її думку, життя втрачає у його вартості: “Ty michbys buty poradnym Ksiadzom i szczo dobry by tie bulo. Boze mij czy tobi nylipszy maty na syli krasnych kilka pokoji krasny sad. Budynki poty koni korowy... kriluki i szo tilko bus lubyw, i menszym kosztom z menszym trydom” (ЛННБУ, ВР, ф. 159, спр. 464 / п. 25, арк. 29–30).

³⁴ Вахнянин А. *Спомини з життя...* – С. 3.

³⁵ Бобикевич-Нижанківська О. *Спомини з моїх років...* – С. 154.

³⁶ Барвінський О. *Спомини з мого життя...* – С. 49.

³⁷ ЦДІАЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 11, арк. 9.

Ілюстрацією цього твердження є, до прикладу, кардинальна зміна місця чи способу життя, що залежала головним чином від професії чи рації міркувань чоловіка. Людмила Грушкевич у листі до сина писала про своє небажання переїжджати зі Львова, в якому вони прожили близько 20 останніх років, до Яворова, де батько Теофіл отримав вигіднішу пропозицію роботи³⁸. Схожим був приклад і її доньки Софії, в заміжжі Раковської, що слідом за чоловіком змушена була змінювати місце проживання доволі часто. З цього приводу батько Т. Грушкевич її дуже жалів: “Я нині дуже зажурився судьбою Зосі в Парижи [...] Она бідна дуже клопоче ся хатою без слуги. Обід варить сама дома, ходить за купном, розуміє ся снідання і вечеру, все на примусі. Треба з дитиною перейти ся, трохи попрятати. То за багато на одну особу, а до того не зовсім здорову”³⁹.

Форма і стиль написання листів жінками певним чином залежали від адресатів, яким вони призначалися. Зважаючи на характер підтримуваних стосунків, їх емоційне забарвлення та інтервал листування, жіноча кореспонденція відображала поведінкові стратегії, що формувалися в різних типах взаємин: чоловік – дружина, мати – донька, донька – батько і т. д. Показовим тут буде листування Меланії Бородієвич (у заміжжі Грушкевич) та Ярослава Грушкевича до весілля та після нього. Інтонація їх кореспонденції у статусі потенційного подружжя змінювалася відповідно до запланованих намірів, еволюціонуючи від перших несміливих залицянь та освідчень до переговорів про сватання і запланований посаг нареченої. Характерними рисами листів Меланії у статусі дівчини була обережність та стриманість у формулюванні своїх відповідей щодо характеру стосунків з адресатом – Ярославом, певний страх бути скомпрометованою в очах оточення у випадку розладнання одруження. Вияв ініціативи з боку жінки, як правило, був завуальований несміливими натяками про бажання отримати гарантії з приводу серйозності намірів Я. Грушкевича, а не власними душевними зв'язаннями⁴⁰.

У контексті останніх значно репрезентативнішим є листування між жінками: сестрами, подругами, товаришками тощо. Часто в таких листах з'являються майже не висвітлені в інших джерелах зламу XIX–XX ст. проблеми та стратегії суто жіночих практик повсякдення в їхній інтерпретації⁴¹. У листі до Меланії Грушкевич подруга Юлія Крижанівська так пояснювала бачення свого майбутнього шлюбу: “Ти! знаючи не оден перегòдь вь моємь молодòмь житю – не подивуєшь ся якъ скажу – що менѣ все обоятно, – и дòшламь до такого переконаня – що ані високе становище ані то краса мушчини, до пожитя и до щастя вь (теперышныхъ) часахъ ся не причитає – пòсля моей гадки – нехай буде бридкїй лише щоби порядний и честний чоловікк”⁴².

³⁸ З листа Людмили Грушкевич до сина Ярослава: “Tato prawie już się zdecydował jechać do Jaworowa mnie to wcale nie cieszy nowy gospodarstwo rozpoczynać, ale niechce się z Tatem sprzeczać bo Tato twerdzi że materjalni mi będzie dobrze aby potem na mnie nie narzykal” (ЛІННБУ, ВР, ф. 41, спр. 101 / п. 9, арк. 128).

³⁹ Там само, спр. 123 / п. 24, арк. 472 (запис у щоденнику Т. Грушкевича, 25 січня 1914 р.).

⁴⁰ До прикладу, Меланія у листі Ярослава Грушкевича писала: “До Львова поѣду найправдоподобніше вь суботу полудневимь попевноѣздомь черезь Тернополь. Зь Вами ѣхалабым охотно, однак так бымь нехотѣла давати людямь причини до говореня; однак если думаете шо зь того говореня нѣчо собі непотребую робити, и если можете вже по полудне ѣхати, ну то вь такім случаю поѣдемо разом; але еше Вась прошу роздумайте добре, чи то “випадає” (Там само, спр. 111 / п. 10, арк. 31–32 (лист М. Бородієвич до Я. Грушкевича, 16 травня 1906 р.)).

⁴¹ Там само, ф. 11 (Барвінські), спр. 496 / п. 52 (Шухевич Герміна. Листи до Євгенії Барвінської. 1886, 1887, 1895–1897, 1900, 1911); спр. 36 / п. 6 (Барвінська Євгенія (уродж. Любович). Листи до родичів Любовичів 1879–1895); ф. 41, спр. 69 / п. 5 (Листи до Меланії Грушкевич від окремих осіб 1895–1910); спр. 42 / п. 2 (Блажкевич Іванна. Листи до Меланії Грушкевич. 1907–1911, 1912–1915).

⁴² Там само, ф. 41, спр. 69 / п. 5, арк. 16–17.

Тематика кореспонденції жінок у межах подружжя визначалася традиційними ролями, що їх виконували дружини. Оскільки організація домашнього побуту була в однозначній їх компетенції, а у сімейному господарстві, вмінні збалансувати бюджет і організувати роботу слуг жінки найчастіше й могли застосовувати свої керівні якості, – не дивно, що велика частина жіночого нарративу була присвячена саме економічному аспекту сімейного життя. Необхідність господині у домі базувалася на тезі певної “незавершеності” дому без жінки, невідповідності його ідеальному образу⁴³. Так, Антін Крушельницький у листі до дружини Марії зауважував: “І прячу я, і робить лад Тучок, а така погань на кожнім кроці, що годі приступити до хати. Нема то, як Ти зробиш лад! Без тебе хата нічого не варт! Се най Тобі буде як велике моє признание”⁴⁴.

У родинному листуванні Євгенії Барвінської з родичами Любовичами економічна сторона її подружнього життя була наскрізною темою. Цікаво, що на початках свого заміжжя з О. Барвінським, для якого цей шлюб став другим, матеріальні внески родичів дружини Євгенії в економіку новоствореної сім’ї були досить регулярними⁴⁵. Відання сімейною економією могло перетворювати дім у особливий жіночий простір, втручатися в порядок якого чоловіки часто і не хотіли⁴⁶.

Джерела кореспонденції родини зображують одну з найменш досліджених категорій жіночого населення тогочасної Галичини – найманих робітниць, зокрема домашніх слуг. Їх персонал, значним чином, складала українки з прилеглих сіл, які постійно чи сезонно працювали в містах. Спільний побут, що міг тривати роками, робив служницю невід’ємною частиною дому і формував різні моделі стосунків: від дружніх, а навіть родинних, до винятково підлеглих⁴⁷. Робота хатніх помічниць, кухарок, доглядальниць дітей, і риси їх характеру, професійних та особистих стосунків ставали часто обговорюваними темами на сторінках родинної кореспонденції. Тому матеріали сімейного листування видаються важливими в дослідженні саме цієї категорії тогочасних жінок, особливо, якщо взяти до уваги брак їх власного джерельного нарративу.

Одним із поодиноких прикладів останнього є кореспонденція економки греко-католицького священника Ісидора Глинського – Анастасії Кузик⁴⁸. Жінка вела пере-

⁴³ Т. Грушкевич, наполягаючи на швидшому одруженні сина Ярослава, наводив такі аргументи: “Ти відай хочеш мати приємности вільного чоловіка, бо поки ще маєш вигоди жонатого чоловіка мешкаючи при батьку та матери. Мати сповняє всякі Твої потреби домашні, що властиво до Твоєї будучої жінки належалиб. Уникнеш неვიгод нежонатого чоловіка а оно так вічно не буде. Я прямо не люблю тих холостяків, як Москалі кажуть, бо еще нераз наді мною за мою журбу для вихованя дітей моїх еще поглузували з мене – се мене тяжко боліло – не хочу, шоби мій рідний син був зачислений до сих мені остогидлих людей” (Там само, спр. 90 / п. 8, арк. 67–68 (лист Т. Грушкевича до сина Ярослава, 29 грудня 1904 р.)).

⁴⁴ Лист Антіна Крушельницького до дружини Марії, Городенка, 30 серпня 1913 р. // *Вірна сповідь життя. Антін і Марія Крушельницькі. Листування* / упорядник О. Піддубняк (видання готується до друку).

⁴⁵ 3 листа Євгенії Барвінської до матери: “W gospodarstwi domaszniem welyku zaprowadyla oszczadnist. Na wikat tamteho miesiaca wydalam 36 fl. (z teho 12 fl 54 ct miaso 5 fl 76 smetanka) ale zo Szlachtyz nec malam maslo, sołonynu, syr, chlib, kaszy, baraboli, muku i jajcia. Szczoż koły reszta wydatkiw perewyszczyły pensyu o 13 fl. kotri dodalam z hroszey szczo meni Tato daw u Lwowi” (ЛННБУ, ВР, ф. 11, спр. 36 / п. 6, арк. 6–7 (лист Є. Барвінської (уродж. Любович) до родичів Любовичів, 9 жовтня 1879 р.)).

⁴⁶ До прикладу, Т. Грушкевич про сім’ю своєї доньки Софії і Івана Раковського писав: “Зося більша ся відчуває від Івана, бо она веде грошові справи дома, все заряджує грошовими справами. Іван добра людина, працює, занятий зовсім лиш наукою не дуже вглядає в справи грошові, лише те жінці” (Там само, ф. 41, спр. 123 / п. 24, арк. 441 (запис у щоденнику Т. Грушкевича, 24 серпня 1913 р.)).

⁴⁷ Зі щоденника Т. Грушкевича: “По полудне о годині пятій в костелі св. Анни держав я і моя жінка дитину до хресту у нашій бувшій служниці Антосі (Коцурівної) зам. Заньтовскої. Дитину назвали Яніна Марія. Більше кумів не було” (Там само, арк. 58 (запис у щоденнику Т. Грушкевича, 2 липня 1906 р.)).

⁴⁸ Там само, ф. 159, спр. 175 / п. 8 (Листи економки Кузик Анастасії до Ісидора Глинського); Там само, спр. 33 / п. 2 (Листи Глинського Ісидора до Кузик Насті).

писку з родичами сім'ї Глинських: матір'ю Ісидора Глинського – Юлією, безпосередньо з самим І. Глинським у період його перебування поза межами дому, а також зі своєю донькою Марією Вонс⁴⁹. Контексти цього листування стосувались, як правило, сімейного господарства, здоров'я, новин свого оточення, пліток. Дискурси заданих обговорень свідчать не лише про її обізнаність зі справам родини, а й про активне входження до кола товариських стосунків із дальшими родичами свого роботодавця, іншими священиками⁵⁰.

Насиченість галицького політичного життя на зламі XIX–XX ст. не залишалася поза увагою жінок. До прикладу, темами листів Ольги та Галини Барвінських, зокрема їхнього листування з батьками, часто ставали питання виховання, освіти, національної ідентичності жінок, пов'язані з ними практики міжнаціональних шлюбів⁵¹. Події загальносуспільного значення мали безпосередній вплив на приватну сферу життя жінки, попри сформовану аполітичність жінок чи традиційну несумісність понять “жінка і політика”⁵². Цей стосунок був спричинений щоденними зіткненнями з змінами, необхідністю влаштувати своє життя серед можливостей чи перешкод, які вони продукували. Людмила Грушкевич про одну з найрезонансніших політичних подій Галичини першої декади XX ст. писала: “Wczoraj przychodzi Mania z poczty i mówi [...] że Potockiego zastrzelili, amy z Tatem mówimy że to Kaczka, tymczasem o btej przychodzi sąsiad żyd z dodatkiem Kurjera że napewne i to rusin, to stranny wypadek i nieprzyjemny, czy też niema on trochy bzieku, ja Tata nigdzie niepuszczam bo się boje, w Dniestrze okna powybijali”⁵³.

Як окремих блок жіночої кореспонденції можемо виділити листи, написані у справах протекції. Практика nepотизму залежала, головним чином, від можливостей того чи іншого адресата “посприяти”. До використання протекції жінки вдавалися з різних причин: питання отримання вигіднішої посади, сприяння в навчанні, допомоги у здобутті кращого місця для проведення вакацій тощо. Контексти таких листів уна-

⁴⁹ ЛННБУ, ВР, ф. 11, спр. 33 / п. 2; спр. 658 / п. 43 (Листи Вонс Марії до Кузик Насті 1905–1918); спр. 660 / п. 43 (Листи Глинської Юлії до Кузик Насті).

⁵⁰ Цікаво, що виховання єдиної доньки Анастасії Кузик – Марії, відбувалося у домі матері її роботодавця – Юлії Глинської. Саме вона забезпечила навчання дівчини в Інституті для дівчат у Перемишлі, матеріально підтримувала її майбутнє подружжя та, як випливає з матеріалів їхнього спільного листування, до своєї смерті у 1918 р. Ю. Глинська виступала у ролі бабці доньки економки свого сина. (Там само, спр. 454 / п. 24 (Листи Степана і Марії Вонсів до Юлії Глинської 1910–1911); спр. 455 / п. 24 (Листи Степана та Марії Вонсів до Юлії Глинської 1912–1917).

⁵¹ До прикладу, Ольга Барвінська у листі до матері писала про сумну для неї звістку щодо весілля родича, який “женить ся та на жаль лиш моє перечутя справдило ся і то наречена Полька.[...] Обіцяє, що зробить з неї Русинку, але я не дуже в се вірю” (Там само, ф. 11, спр. 52 / п. 9, арк. 29 (лист О. Барвінської до Є. Барвінської, 12 серпня 1899 р.)). Показовим тут також буде лист Галини Барвінської. Коментуючи щоденні молитви перед уроками у школі, вона описувала батькові приклади їх національних підтекстів: “Вже в нас молила ся одна русинка в нашій клясі з початку перед наукою як була панна Александрович по польські, потім ми ю на бештали і при кінци годину як була тільки Олюся молилася по рускі. Натуральна річ що без сміху польок не обійшло ся. Але то була нова учениця” (Там само, спр. 18 / п. 4, арк. 34 (лист Г. Барвінської до О. Барвінського, 6 листопада 1895 р.)).

⁵² Тогочасна публіцистика з цього приводу писала: “Мусимо признати, що по правді також допущене жєнщин до політики є переступленем природних границь [...] Вторгнення жєнщин у вир політичного житя було б найпагубнішим знищенем історичних сил житевих народу; радикальні жєнщини, котрі свої діти вже при грудях заправляють до резованя належать до того Гєзіодом заповідженого зелізного віка в котрім люди радять ся з сивим волосом” (Паульзен Ф. *Родинне жите (Під розвагу руским “соколикам і паннам”*) / подав І. Копач. – Львів, 1903. – С. 64).

⁵³ ЛННБУ, ВР, ф. 41, спр. 101 / п. 9, арк. 97–98.

очнують впливи, якими могли користуватися жінки, зважаючи на свій статус, знайомства чи родинні зв'язки⁵⁴. Таке листування спростовує однозначність традиційно прийнятої маргінальності жіночих ролей, показуючи різні варіанти їхніх життєвих конфігурацій.

Серед загалу жіночої кореспонденції помітно виділяється листування жінок, зайнятих професійно чи активних у громадському житті. Часто авторами таких листів були вчительки. Листування Ольги Барвінської та Софії Грушкевич розповідає про можливі практики організації повсякденного життя учительки в місті, зокрема у Львові*. Свій щоденний робочий розклад О. Барвінська в листі до брата Володимира описувала так: “маю 30 годин в тиждень (у школі) крім сего кожного по обиди або у Василянок, або на університеті, два рази клуб, десь якесь засідання, тай вже і всі пообіді заняті. Лишають ся вечері та я звичайно не читаю ані пишу хіба щось не дуже томлячого роблю бо очі мене троха болять”⁵⁵.

Приклади організації повсякдення української учительки знаходимо і в кореспонденції С. Грушкевич – доньки Т. Грушкевича. У листі до брата Ярослава Софія описує складності отримання посади у Львові, відтак пошуки альтернатив своєї професійної реалізації: “А тепер Ти щось скажу, но ся дуже не сьмій, взяла лекцію, – приготуюля до матури одну панну, під зарядом вуйка Тисовского [...] У Василянок не дісталам, помимо цілком певного приобіцяня, навіть вже оголошена в інституті о. Гузара. Сголосила ся до тої посади п. Барвінська (помимо що ся так пізно сголосила), і яко п. Барвінська отримала первенство”⁵⁶.

Іншими конотаціями в матеріалах джерел зображений побут учительок у тогочасних селах. Українська преса дуже співчувала долі народних учительок з провінції, друкуючи замітки, дописи і статті про труднощі їх щоденного існування, часто у непридатних для життя і роботи умовах, про необхідність боротися за власну посаду з місцевою, як правило, польською владною бюрократією⁵⁷. Показовою тут буде кореспонденція вчительки Ольги Микецей, що працювала у школі села Деліїв. У одному з листів до дядька Романа Заклинського Ольга просила його допомогти в пошуках чоловіка-вчителя на її посаду, мотивуючи прохання неможливістю власними силами впоратися з тутешньою шкільною системою, де “учителька може бути лиш “młodsza” [...] о скільки бим ся боролася нічо не допоможе, бо “ja nie mam prawa mieszać się w sprawę na to jest Kierownik”⁵⁸. Окрім матеріалів родинного листування,

⁵⁴ До прикладу, Ольга Бачинська (у заміжжі Пристай) у листі до своєї подруги часів навчання у школі сс. Василянок Ольга Барвінської просила її допомогти чоловіку о. Осипу Пристайові в отриманні вигіднішої посади, використавши посередництво впливового батька О. Барвінської – Олександра (Там само, ф. 11, спр. 3711, арк. 1–2 (Лист О. Пристай до О. Барвінської, 26 травня 1897 р.).

* Ольга Барвінська (в заміжжі Бачинська) працювала в Українській віділовій жіночій школі ім. Т. Шевченка у Львові, з 1903 р. в приватній учительській семінарії; була викладачем української школи праць при державній жіночій семінарії. Активно займалася громадсько-організаційною діяльністю: була співзасновницею товариства “Українська захоронка”, головою Товариства вакаційних осель, секретарем кооперативу “Груд” і т. д.

⁵⁵ ЛННБУ, ВР, ф. 11, спр. 58 / п. 10, арк. 5–6.

⁵⁶ Там само, ф. 41, спр. 54 / п. 3, арк. 10–11 (лист С. Грушкевич до Я. Грушкевича, 23 вересня 1896 р.).

⁵⁷ Доля учительки // *Діло*. – 1901. – Чис. 169. – 28 липня (10 серпня); В. З. Доля руского учительства в Галичині (Допись) // *Діло*. – 1904. – Чис. 21. – 27 січня (9 лютого); Судьба учительниць в Галичині // *Галицька Русь*. – 1891. – Чис. 195. – 1 (13) декабрю; Напад на учительку // *Галичанин*. – 1893. – Чис. 33. – 13 (25) лютого.

⁵⁸ ЛННБУ, ВР, ф. 48, спр. 6-г / п. 2, арк. 7–8 (Лист О. Микецей до Р. Заклинського, 24 травня 1899 р.).

джерелами до конструювання повсякдення сільських учительок є спогади Уляни Кравченко⁵⁹, Іванни Блажкевич⁶⁰, художня автобіографія Ольги Дучимінської⁶¹.

Мовами листування українок кінця XIX – початку XX ст. були українська та польська; німецьку використовували дуже рідко, як правило, цитуючи. Переважна більшість листів, що стали об'єктами нашої уваги, були написані українською мовою в характерному для того часу її галицькому варіанті. Інколи це могла бути українська, передана на письмі латинкою, з великою кількістю іншомовних запозичень та зворотів. Прикладом поєднання української і польської мов у межах листування родини є кореспонденція Грушкевичів. Л. Грушкевич вела листування винятково польською, у той час як її чоловік і діти – лише українською. Така двомовність у родині, очевидно, не була поодиноким випадком для тогочасної Галичини. Вибір національної ідентичності, а відтак і мови комунікації, про обов'язковість якого говорила суспільна публічна польсько-українська напруга, в особистому приватному житті міг не поставати так різко⁶². Перед жінками, що довгий час залишалися осторонь громадського життя, такий вибір часто з'являвся разом з бажанням долучитися до останнього⁶³.

Джерела, що розповідають про українок у Галичині зламу XIX–XX ст., повторюють традиційні приклади усього загалу історичного нарративу, що стосується жінок: невелика кількість збережених до наших днів власне “жіночих текстів” (спогадів, щоденників, інших документів, що “говорили” б від імені самих жінок) позбавила їх власної “жіночої генеалогії”⁶⁴. Контексти тогочасної преси та літератури творили загальне тло для широкого суспільного прочитання українським населенням Галичини жіночих статусів, ролей, прав і обов'язків. Матеріали родинної кореспонденції зображали повсякденне життя ніби зсередини, унаочнюючи минуле жінок у різних формах їх взаємин (з чоловіком, дітьми, батьками, друзями тощо). За таких умов саме вони стають одними з небагатьох джерел, що можуть репрезентувати суто жіночий текст і розповісти про історію жінок від їхнього ж імені.

⁵⁹ Уляна Кравченко. *Записки учительки*. – Львів, 2010.

⁶⁰ ЛННБУ, ВР, ф. 243 (І. Блажкевич), спр. 1 (Іванна Блажкевич. Жінка на бойовій лінії. Щоденник 10.8.1917 – 1.11.1918).

⁶¹ Дучимінська О. Весняні дні // Дучимінська О. *Сумний Христос*. – Львів, 1992. – С. 152–218.

⁶² До прикладу, газета “Діло” у 1880 р. наводила відсотки тих українських сімей, котрі вдома спілкувалися рідною мовою, виражаючи “сумний процент й ледве вже може бути меншій гомеопатичний об'явль патриотизму”. За цими підрахунками з 28, обсервованих автором, священницьких українських сімей лише 5 говорили українською. При цьому зазначалося, що “все то въ найбільше случаяхъ має бути концесія дль жънокъ” (Новинки // *Дѣло*. – 1880. – Чис. 52. – 5 (17) липня).

⁶³ Марія Ревакович, пояснюючи можливість своєї польськокомовної кореспонденції брату Титу Реваковичу писала: “Ти жадаючи щоби я зъ Стефцею переписувалась по руски, тимъ самимъ робишь нашу кореспонденцію иллюзоричною бо прець Стефця въ письмі невисловится по руски такъ якъ хотілаби – и тоє ей не можъ брати за зле остаточно а писати лише о температурі и катері, шкода часу. Переписуючись по польски справі рускій не шкодить, такъ якъ єсьмо чувствомъ добрими Русинками – а листи наші не будуть документами историчними” (ЛННБУ, ВР, ф. 93 (Ревакович Т.), спр. 86 / п. 3, арк. 23 (лист М. Ревакович до Т. Реваковича, 22 січня 1897 р.)).

⁶⁴ Детальніше див.: Кісь О. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології // *Український історичний журнал*. – 2012. – № 2. – С. 159–172.

SOURCES OF THE RESEARCH OF UKRAINIAN WOMEN DAILY LIFE IN HALYCHYNA BETWEEN THE 19th AND THE 20th CENTURIES

Ivanna CHERCHOVYCH

*I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Kozelnyts'ka Str., L'viv, 79026, Ukraine, tel. (032) 270-70-22,
e-mail: ivankacherchovych@gmail.com*

The article provides the overview and the description of various sets of sources dwelling upon the daily life of Ukrainian women from Halychyna between the 19th and the 20th centuries. The usual “briefness” of the statements about private life as the heart of women’s daily life for the most part disregarded them in all the large-scale source interpretations. Despite, the contexts of the sources mentioning women and direct women’s narrative, represented, for the most part, by family correspondence materials, reveal the chances of the reconstruction of various forms of women’s life experience in the past.

Key words: historical sources, Ukrainian woman, daily life, Ukrainian population in Halychyna at the end of 19th – the beginning of the 20th century.

ИСТОЧНИКИ ПО ИЗУЧЕНИЮ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ УКРАИНОК В ГАЛИЧИНЕ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВВ.

Іванна ЧЕРЧОВИЧ

*Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины
ул. Козельницкая, 4, г. Львов, 79026, Украина, тел. (032) 270-70-22,
эл. почта: ivankacherchovych@gmail.com*

Поданы обзор и характеристика разных групп источников, информирующих о повседневной жизни украинок Галичины на рубеже XIX–XX вв. Традиционное “малословие” свидетельств на тему частной жизни, в пределах которой чаще всего проходила женская повседневность, как правило, оставляло женщин в стороне от широких источниковых интерпретаций. Несмотря на это, контексты источников, в которых упоминаются женщины, и непосредственный женский нарратив, представленный в первую очередь материалами семейной переписки, открывают возможность реконструкции разных форм жизненных практик женщин в прошлом.

Ключевые слова: исторические источники, украинская женщина, повседневная жизнь, украинское население Галичины конца XIX – начала XX вв.

Стаття надійшла до редколегії 30.01.2013

Прийнята до друку 1.07.2013